

Jan Załęski

"Das Wort vom Kreuz : Studien zur paulinischen Theologie", Thomas Söding, Tübingen 1997 : [recenzja]

Studia Theologica Varsoviensia 37/1, 244-247

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

czuje się zupełnie wolny w orzekaniu, co jest historyczne, a co nie. Zwykle jednak nie podsuwa czytelnikowi od razu swojej opinii, która może mu się wydawać zbyt rewolucyjna; najpierw cytuje opinie jeszcze bardziej rewolucyjną lub podobną jakiegoś uczonego lub kilku uczonych. Wiele tekstów Ewangelii zalicza Buchanan do poezji, a historię Jezusa stara się rozważać tylko w aspekcie naturalnym bez mieszania do niej sił nadprzyrodzonych. To, co się nie da wyjaśnić w porządku przyrodzonym, jest dla niego midraszem bez znaczenia historycznego. Innym założeniem – które jednak wyraźnie nie określa, ale konsekwentnie realizuje – jest założenie, że Jezus dążył do zagarnięcia władzy politycznej. Jezus według niego uważał się, za wybranego przez Boga Mesjasza – króla, i za nikogo więcej. Jan Chrzciciel popierał plany Jezusa i sam uważał się za Mesjasza – kapłana. Aby być w zgodzie z tymi założeniami, Buchanan chętnie odwołuje się do znanych w Izraelu w czasach Jezusa opinii zaczerpniętych z literatury rabinistycznej czy też apokryficznej, nie bierze jednak pod uwagę, że Jezus dystansuje się od tych opinii, że o królestwie Bożym nie mówi w kategoriach politycznych, że nie wzywa do walki z Rzymem, lecz do nawrócenia, że nie jest zrozumiany przez lud ani nawet przez swoich uczniów. Jak rozumieć w świetle politycznej interpretacji działalności Jezusa – działalności zgodnej z oczekiwaniem ludu – faktu, że Jezus przed Sanhedrynem oskarżony był o zamiar zburzenia świątyni? Dlaczego zwolennicy Jezusa – Mesjasza politycznego – nie wyrzekli się zwodniczych idei po śmierci Jezusa, a następnie po upadku Jerozolimy? Buchanan przenosi niekiedy w sposób zupełnie nieuzasadniony środowisko życiowe danego tekstu w czas wcześniejszy lub późniejszy, np. fragmenty mowy eschatologicznej przenosi na okres poprzedzający działalność Chrystusa. Można mieć wrażenie bardzo często, że Buchanan raczej chce tekst dostosować do swoich założeń, niż go wyjaśnić; chyba najlepszym tego przykładem jest interpretacja słów konsekracji chleba i wina na ostatniej wieczerzy.

Natomiast zasługą Buchanana jest mocne podkreślenie wpływu Heksateuchu na redakcję Ewangelii Mateusza; ukazywane przez niego relacje między tekstami Mateusza a poszczególnymi fragmentami Heksateuchu są w dużej mierze słuszne. Chociaż trudno zgodzić się ze wszystkimi sugestiami Buchanana – odnośnie perykop Mateuszowych jako midraszów, także w tym wypadku jego dzieło może stać się cenną pomocą do dalszych studiów nad rodzajem i strukturą Ewangelii Mateusza.

Ks. Andrzej Kowalczyk

Thomas Söding, *Das Wort vom Kreuz. Studien zur paulinischen Theologie* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 93), J.C.B. Mohr (Paulus Siebeck) Verlag, Tübingen 1997, s. VIII + 408.

Autor jest katolickim teologiem-bibliistą, prywatnym docentem na Katolickim Wydziale Teologicznym uniwersytetu w Münster, który opublikował swoją książkę w protestanckiej serii wydawniczej, co – jak zaznacza w przedmowie – nie jest już wprawdzie czymś niezwykłym, niemniej jednak może być sygnałem do dalszej współpracy ekumenicznej, opartej nie tyle na konfesyjnym profilu, ile – na wspólnym zastanowieniu się nad normatywnością Pisma św. (s. VI).

Książka składa się z 18 artykułów, powstałych w czasie przygotowywania przez autora recenzowanej książki rozprawy habilitacyjnej bądź okazyjnych wystąpień publicznych czy artykułów (tzw. Festschriftów), pisanych dla uczczenia czyjegoś jubileuszu naukowego. Jest to zresztą zaznaczone w książce aż w podwójny sposób: najpierw przez podanie stron w odpowiednich

czasopismach lub zbiorowych wydaniach, w których ukazały się po raz pierwszy, a zaznaczonych w książce nawiasami kwadratowymi u góry strony, a później w osobnym wykazie (s. 371 – 372). Niektóre z nich zostały przepracowane i poszerzone w stosunku do pierwotnej wersji. Dotyczy to zwłaszcza jego publicznego wykładu w 1991 r. jako prywatnego docenta na Katolickim Wydziale Teologicznym uniwersytetu w Münster (s. 104 – 131).

Zawsze w takich przypadkach nie jest łatwo znaleźć właściwy tytuł, jeżeli chce się wszystko razem zebrać w jedną całość i opublikować pod wspólnym tytułem. Można by więc i tu zgłosić zastrzeżenie, czy tak dobrany tytuł dla powstałych przy różnych okazjach artykułów jest trafny, zwłaszcza jeżeli ma się na uwadze właśnie niemiecki tytuł. Autor zdecydował się na tytuł zaczerpnięty z 1 Kor 1,18 „Das Wort vom Kreuz”, który nie jest zbyt precyzyjny dla mniej zorientowanych w treści Pisma św, a ponadto nie wiadomo, czy chodzi o słowo Jezusa z krzyża czy też o naukę (jak mamy w polskim tłumaczeniu 1 Kor 1,18) płynącą z krzyża. Na szczęście podtytuł wyjaśnia, że chodzi o studia dotyczące Pawłowej teologii, a więc wiadomo, że rzecz będzie dotyczyła nauki płynącej z krzyża, a głoszonej przez Pawła. Zasadniczym punktem Pawłowej teologii jest głoszenie Ukrzyżowanego jako Syna Bożego. Tak pojmowana nauka Pawła ma swój początek już przy jego powołaniu pod Damazkiem (Ga 1,15n), a krystalizuje się jako das „Wort vom Kreuz” (słowo, a może lepiej: nauka krzyża) w różnych kontrowersjach, które apostoł prowadzi z zakładanymi przez siebie kościołami na temat działalności Ducha i ważności Prawa, co stanowi jednocześnie bodziec jego misyjnej a kryterium pastoralnej działalności.

Autor podzielił całość na 5 części, w których poszczególne paragrafy stanowią odrębne artykuły, dodatkowo opatrzone jeszcze bardzo trafnymi podtytułami. W pierwszej części (Entwicklungen und Hintergründe) zastanawia się T. Söding nad chronologią listów Pawłowych (s. 3 – 56), co na pierwszy rzut oka może dziwić, a co wydaje się uzasadnione, gdy weźmie się pod uwagę zamiar autora pokazania rozwoju myśli teologicznej Pawła. Niezależnie jednak od tego nieco przesadzony zdaje się wysiłek autora ustalenia dat już nie tylko dla poszczególnych listów, ale także jego poszczególnych części. I tak np. List do Filipian składa się z trzech odrębnych listów (A, B i C), z których A i B powstały w 55 r, a C późnym latem 56 r. Podobnie korespondencję Pawła z Koryntianami dzieli na 5 listów, dla których usiłuje ustalić dokładne daty. Na szczęście zaznacza, że jest to materiał do dyskusji.

W drugim paragrafie tej części stawia w jego podtytułe pytanie o rozwój Pawłowej teologii. Nic więc dziwnego, że zaczyna od 1 Tes jako najwcześniejszego pisma Pawłowego, by dzięki temu mieć możliwość porównawczą z tym, co apostoł napisze w późniejszych listach. Inaczej mówiąc autor recenzowanej książki szuka odpowiedzi na pytanie, czy Paweł od początku głosił tę samą teologię, którą prezentował w późniejszych listach, czy też da się zaobserwować jej rozwój? (s. 32). Niewątpliwie 1 Tes ma niemałe znaczenie dla rekonstrukcji wczesno-Pawłowego głoszenia Ewangelii. Mimo niewielkiej różnicy czasowej między 1 Tes a pozostałymi listami Pawła (ok. 3-4 lat), mogły się jednak pojawić nowe problemy, którymi zajął się apostoł w dalszych swoich listach, kierowanych do zakładanych przez siebie kościołów. Z jednej strony dostrzega autor książki różnicę w teologii między 1 Tes a pozostałymi listami (brak np. w 1 Tes takich tematów jak sprawiedliwość, Prawo, usprawiedliwienie, które występują wyraźnie w późniejszych listach Pawła), z drugiej jednak strony dostrzega w 1 Tes pojęcia i motywy znane z innych jego listów, choć nieco inaczej w tych ostatnich ujęte (np. eschatologia). Reasumując dochodzi do wniosku, że wiele wskazuje na rozwój Pawłowej teologii. Warto zaznaczyć, że T. Söding nie uwzględnia w ogóle listów po-Pawłowych (2 Tes, Ef, Kol i Pasterskich), a tym samym opowiada się za ich nie-Pawłowym pochodzeniem.

W drugiej części, zatytułowanej Christologie und Soteriologie (s. 59-182), podejmuje autor zagadnienie eschatologii, tajemnicy krzyża w Jezusie Chrystusie, Prawa „(...) siłą grzechu Pra-

wo – 1 Kor 15,56), uniżenia i wywyższenia (Flp 2,6-11), przeciwnków Pawła w Liście do Galatów oraz teologii krzyża i nauki o usprawiedliwieniu. Znaczną część tego najdłuższego fragmentu swojej książki poświęcił teologii krzyża, w którym objawia się tajemnica miłości i mądrości Boga (s. 73). Tylko wtedy można podchodzić poważnie do rzeczywistości ludzkiego życia, identyczności Jezusa Chrystusa i wielkości Boga, kiedy Ewangelię pojmuje się jako naukę krzyża (s. 81). Przez odwołanie się do krzyża przygotowuje Paweł centralne tematy chrześcijańskiej soteriologii. Podejmując zagadnienie usprawiedliwienia pokazuje autor książki, że wprowadzić już w 1 Kor widać wolność chrześcijanina od Prawa, ale uzasadnic tej woli przedstawia się tu inaczej niż w Flp C. Ga i Rz.

Wprowadzić dziwić może w tej części temat eschatologii czy mowa o przeciwnikach Pawła w Ga, ale przynajmniej trzeba, że także w tym przypadku pokazuje autor rozwój myśli apostoła. O ile w 1 Tes jest mowa o tym, że Bóg objawił się w śmierci i zmartwychwstaniu, o tyle 1 Kor pokazuje, jak do tego doszło (s. 67). W obydwóch natomiast pokazuje Paweł, że jedynie Bóg może pokonać śmierć. Bardzo cenne są także rozważania na temat stosunku chrystologii do mitu na przykładzie hymnu chrystologicznego w Flp 2,6-11 (s. 104-131).

Trzecią część (*Evangelium und Heilige Schrift*) poświęcił autor recenzowanej książki ukazaniu roli głoszonej przez Pawła Ewangelii i Pisma św. w jego działalności misyjnej (s. 183 – 247). Paweł nie jest – zdaniem autora książki – oportunistą i dlatego nie dopasowuje słów do sytuacji, lecz kieruje się eklezjalną i misjonarską hermeneutyką, by w ten sposób przybliżyć swoim słuchaczom Ewangelię. Dobrego przykładu misji wśród pogan dostarcza Pawłowa teologia chrztu i wiecerzy Pańskiej, które ilustrują dobrze takie teksty jak Rz 6,1-11 i 1 Kor 10,16n (s. 194). Apostoł ukazuje Ewangelię jako słowo Boga i słowo Jezusa Chrystusa (1 Tes 2,13; Rz 10,17). Ewangelia jest też dla niego manifestacją zbawczej woli Boga (Rz 1,16n). Ważnym elementem pozyskiwania pogan dla Chrystusa była Pawłowa strategia działalności, a więc wędrowny styl życia, obecność we wspólnotach, pozyskiwanie do współpracy kobiet i mężczyzn, przekazywanie starotestamentalnego i judaistycznego stanu wiary czyli przede wszystkim wiary w jednego Boga (1 Tes 1,9n), umiejętnie różnicowanie między słowem Boga a apostołskim głoszeniem tegoż słowa (s. 208n).

Mówiąc o roli Pisma św. dla Izraela i Kościoła używa Paweł określenia „Pismo” i „Pisma”. Przez „Pisma św.” należy rozumieć przede wszystkim Septuagintę. Skoro Paweł używa zamiennie liczby mnogiej i pojedynczej dla określenia Pisma św., oznacza to, że postrzega on Pismo św. jako jedną wielką całość. Pisma św. są dla Pawła przede wszystkim dokumentem wybrania i eschatologicznego zbawienia Izraela oraz wyrazem uniwersalnej i zbawczej woli Boga, natomiast Pismo św. jest świadectwem krytyki Prawa i usprawiedliwienia przez wiarę (s. 228 -240). Stosunek chrześcijańskiej Ewangelii do „Pism świętych” tkwi w rozumieniu Ewangelii nie tylko jako apostołskiego kerygmatu, lecz także jako zbawczej mocy Boga, co podkreśla zarówno 1 Kor 1,17n jak i Rz 1,16n (s. 240), mocy, która, obejmując przeszłość, teraźniejszość i przyszłość (Rz 3,21-26), znajduje swoje uzasadnienie w eschatologicznym zbawieniu. Nicco sztucznie zdaje się być doczepiona w tym temacie wzmianka o tworzeniu się kanonu pism nowotestamentalnych (s. 218-221). Nie widać tu też interesującego autora rozwoju myśli teologicznej Pawła.

W czwartej części (*Kirche als Gemeinschaft des Gekreuzigten*) prezentuje autor naukę o Kościele jako wspólnotcie Ukrzyżowanego wyłącznie w oparciu o 1 Kor (s. 251 – 299). Dla tak rozumianego Kościoła Ewangelia stanowi fundament. T. Söding akcentuje mocno naukę apostoła o Kościele jako Ciele Chrystusa (s. 272-298). Jest to najbardziej znane u Pawła określenie Kościoła. Także w tym przypadku trudno oczekiwać ukazania jakiegos rozwoju myśli Apostoła Narodów, skoro autor ograniczył się tylko do 1 Kor, nie wspominając zupełnie Rz, a tym bardziej po-Pawłowych listów (np. Ef).

W ostatniej, piątej części (Christsein in der Kraft des Geistes), przedstawia autor książki główne elementy, określające życie chrześcijanina (s. 303-369). Zalicza do nich naukę Pawła o miłości, mimo że tylko w 3 tekstach jest o tym mowa przy użyciu czasownika i w jednym przy użyciu rzeczownika, oraz naukę o Eucharystii i chrzcie, a także naukę o znaczeniu Ducha Bożego, który ujawnia się w sakramencie chrztu (s. 341). Na przykładzie z kolei 1 Kor 8 – 10 pokazuje paradygmat Pawłowej etyki, uzasadnionej chrystologicznie. Podobnie jak w części drugiej przeprowadza ciekawą analizę związku chrystologii z mitem na przykładzie hymnu chrystologicznego z Flp 2,6-11, tak w ostatniej części zwracają szczególną uwagę rozważania autora o misteriach pogańskich i teologii Eucharystii w pierwotnym chrześcijaństwie na przykładzie 1 Kor 10 (s. 327-334). Całość zamyka indeks literatury grecko-rzymskiej, międzytestamentalnej, cytatów S i NT, indeks rzeczowy i autorów (s. 373-408), co niewątpliwie ułatwia szybkie odnalezienie odnośnego materiału, potrzebnego nam w danym momencie.

Mimo owych niedokładności w tytułach, nie zawsze dokładnie oddających treść tego, co po nich następuje, o czym wspominałem przy poszczególnych częściach recenzowanej książki, jest ona godna polecenia polskiemu czytelnikowi. Zawiera bowiem wiele doskonałych analiz opartych na konkretnych tekstach, ukazujących często (choć nie zawsze) rozwój myśli teologicznych u Apostoła Narodów. Niekiedy bowiem przeprowadza autor książki analizę tylko jednego tekstu czy jednego listu bez odniesienia do innych tekstów na ten sam temat. Od strony wydawniczej nie można zgłosić żadnych zarzutów. Nie znalazłem ani jednego błędu, co świadczy o doskonałej korekcie.

Ks. Jan Załęski

Reinhard Nordsieck, Johannes. *Zur Frage nach Verfasser und Entstehung des vierten Evangeliums. Ein neuer Versuch*, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 1998, s. VIII + 143.

Uwagę czytelnika przyciąga nie tyle tytuł zasadniczy książki „Johannes”, co jej podtytuł, a zwłaszcza jego druga część „Ein neuer Versuch”. Wydawałoby się, że już wszystko zostało powiedziane na temat autorstwa czwartej Ewangelii czy pism Janowych, a tymczasem pojawia się nowa próba. Nieodparcie nasuwa się więc chęć zajrzenia do książki, żeby zobaczyć, na czym owa próba polega i czy rzeczywiście znajduje się w niej coś nowego. Drugim powodem zainteresowania się recenzowaną książką jest biografia naukowa jej autora, który urodził się w 1937 r. w Berlinie i studiował teologię w Wyższej Szkole Ewangelickiej w Wuppertalu oraz prawo na uniwersytecie w Kolonii. Jak wynika z jego publikacji, cały wolny czas po pracy sędziwej w Wuppertalu i Mettmann poświęca na pracę naukową nad Pismem św. Jego 3 wcześniejsze monografie poświęcone są właśnie tej dziedzinie pracy naukowej (1980: Reich Gottes – Hoffnung der Welt; 1991: Recht und Gesetz in theologischer und juristischer Perspektive; 1994: Reich Gottes – Leben der Welt. Jesu eigene Botschaft. Unter Einbeziehung des Thomas-Evangelium).

Jak widać we Wstępie, nie są mu obce dotychczasowe próby wyjaśnienia tego zagadnienia (R. Bultmann, S. Schulz, J. Becker, R. Schnackenburg, G. Richter, H. Thyen, M.-E. Boismard – A. Lamouille, M. Hengel, W. Schmithals). Poczynając więc od komentarza R. Bultmanna do Ewangelii Jana sprzed ponad 50 lat, a kończąc na badaniach tego zagadnienia w 90-tych latach naszego stulecia (W. Schmithals – 1992 i M. Hengel – 1993) przypomina w ogromnym skrócie podstawowe tezy wspomnianych autorów. O ile można zrozumieć, że nie uwzględnił głosu F. Spittty w tej materii z 1910 r., o tyle trudniej wyjaśnić, dlaczego nie wziął pod uwagę tego, co w tej sprawie ma do powiedzenia T. R. Fortna w opu-